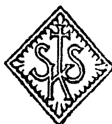
Vid minnet
av
Den evangeliska psalmens födelseår 1524

av

J. A. Eklund

STOCKHOLM
SVERIGES KRISTLIGA STUDENTRÖRELSES FÖRLAG

VID MINNET

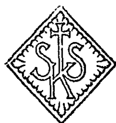
AV

DEN EVANGELISKA PSALMENS FÖDELSEÅR

1524

AV

J. A. EKLUND

STOCKHOLM

SVERIGES KRISTLIGA STUDENTRÖRELSES FÖRLAG

UPPSALA 1924
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
24507
Printed in Sweden

Vak upp, det gryr en morgonstund!
Jag klinga hör ur grönan lund
en sång av ljuvlig näktergal,
som vida går kring berg och dal.
I väster sjunker natten ned,
och dag går upp i österled.
En morgonrodnad strålar klar
där förut idel mörker var.

Ungefär så sjöng skomakaremästaren i Nürnberg, Mästersångaren Hans Sachs. Och det var hans sångaruttryck om förkunnaren i Wittenberg, som gav Martin Luther det ärenamn man ofta möter i den andliga sångens historia: den Wittenbergske näktergalen.

Det egendomliga var att då, när Hans Sachs så skrev, år 1523, då hade Luther veterligen icke, eller åtminstone bevisligen icke skrivit en enda vers rimmad poesi. Men poeten i Nürnberg hade hört poesien klinga fram ur prosan, ur evangeliiförkunnelsen. Och han hade hört rätt. Det höll på att hända då, såsom mången gång både förut och efteråt, att utanför yrkespoeternas erkända skrå skulle komma en diktare av Guds nåde som skulle leva längre än någon av de erkända, ja leva även i sången hundratal

år efter det de samtida skalderna av yrket dött bort i glömska.

Det är denna sak vi ville tala om, vid minnet av *den evangeliska psalmens födelseår*. Ty så kan man kalla år 1524. Det är alltså i år församlingen firar fyrahundraårsminnet, om den är nog vaken på sin historia.

År 1922 hade vi kunnat fira ett bibelkunskapens jubelår. Ty då började Luther sitt stora översättningsarbete på Wartburg och Nya Testamentet kom ut på tyska. År 1923 kunde vi på visst sätt fira ett gudstjänstlivets minnesår. Ty då skrev Luther, visserligen ännu icke på tyska men på latin, den första evangeliska ordningen för högmässan. Och nu i år är det psalmens år. Längre fram kommer katekesens. Det är mycket av en man att hava skapat så framtidsdigra ting.

Luther hade icke diktat före 1523, sade vi, i bunden form. Men redan så tidigt som år 1517, när han förklarar botpsalmerna, få hans ord stundom den lyriska diktens tonfall. Han stannar t. ex. vid psalmens ord: Jag har vakat och blivit såsom en ensam fågel på taket. Vaka, det är, säger han, att hänga fast vid det eviga goda och därefter skåda och trängta. Men däri känner sig sångaren allena. Ingen är med honom, ty de sova alla. Och sångaren säger: på taket. Som ville han säga: Världen är ett hus, där de alla sova och ligga stängda därinne. Men jag ensam är utanför huset, på taket; ännu icke i himmelen och icke heller i världen. Världen har jag under mig och himlen över mig. Så, mellan värl-

dens liv och det eviga livet, svävar jag ensam i tron. — Det är en diktares bildskapande kraft. Och inspirationens källa är dubbel. Dels bibelns ord, dels Luthers egen själ i dess främlingsskap och gudsträngtan.

När Luther skrev sin mässordning år 1523, kom han in på talet om kyrkosången. Och han uttalar där sin önskan att även tyskarna måtte få så många sånger som möjligt på modersmålet. Dem borde folket sjunga under mässan, antingen vid gradualet, d. v. s. mellan epistel och evangelium, eller vid Sanctus och Agnus Dei, d. v. s. vid »Helig, helig, helig, Herre Gud allsmäktige» och »O Guds Lamm som borttager världens synder». Ingen kan, menar Luther, tvivla på att tidigare hela folket sjungit med, fast nu endast kören fick sjunga eller svara på biskopens välsignelse. Och om dessa sånger kunde bestämmelse träffas av biskopen antingen så, att de finge förekomma efter de latinska sångerna, eller så, att man växelvis olika dagar sjönge på latin och på tyska. Redan nu motsåg emellertid Luther den tid, då hela mässan komme att firas på modersmålet. Hans egen tyska mässa kom dock först tre år senare.

Men, fortfar Luther, poeter fattas oss eller äro ännu okända, sådana nämligen som kunna dikta åt oss gudliga och andliga visor, såsom Paulus kallar dem (Luther använder ordet cantilena), vilka vore värda att brukas i Guds kyrka. Emellertid lämpar det sig att efter nattvardsgången sjunga: »Gud vare lovad och av hjärtat prisad», urbilden för vår psalm 159. Utom denna duger också: »Dig, Helge Ande,

bedja vi» (vår 135). Det är en s. k. leis, vars första vers är känd redan från 1200-talet, då den med beröm nämnes av den ryktbare folkpredikanten Berthold af Regensburg. Likaledes nämnes en julsång, varav en del återklingar i »En jungfru födde ett barn i dag».

Det var vad som fanns före den tid vi kallat den evangeliska psalmens födelsetid. Onekligen icke mycket att komma med. Luther säger också: Man kan ej finna många som hava något av Andens tyngd i sig.

Och så uttalar han en vädjan, som tydligt visar att han själv icke tänkte att diktaren kunde vara att finna under hans egen rock: »Jag säger detta därför, att, om det finns några tyska poeter, de måtte livas upp och utarbeta åt oss poemata pietatis» — så kallar han de ännu ofödda barn, som senare skulle bära namnen Kirchenlied eller hymn eller psalm.

Man skall dock icke tro att det som skulle komma var helt oförberett. Varken i kyrkan i stort eller i Luthers själ saknades förutsättningar. Kyrkan hade dock sjungit i tusen år och mera, visserligen mest på latin och kanske mera till Marias och helgonens ära än till Kristi förhärligande. Och Luther hade genomgått en grundlig skolning i kyrkans sång och i den helgade musik, om vilken en Luthers samtida, sångmästaren Walther, sade att den vittnade om den Helige Andes ingivelse.

Bergsmännen i Mansfeld voro ett sjungande folk. Man sjöng med lust både andliga och världsliga visor. Säkert sjöngo syskonen i Luthers hem och

kamraterna i hans skola. För att få bröd under studieåren i Magdeburg sjöng Martin med i Kurrendan vid borgarnas dörrar. Det var ett av kyrkan helgat tiggeri, som slöt med den gängse bönen: panem propter Deum, bröd för Guds skull! Framför allt i Eisenach, säger Luther, måste jag vara en sådan där »brödbitshäst». Ibland skrek borgarfar hotfullt därinne, så att pojkarna sprungo i förskräckelsen, men det var bara lek i karnevalen, ty den stränge husfadern kom ut med två korvar och ropade pojkarna tillbaka med goda ord; de kommo också och fingo sina korvar. Det var där i Eisenach Fru Ursula Cotta märkte, att Luther hade vacker röst och bad andäktigt, och tog upp honom i sitt hem.

Det fanns på den tiden rikt med melodier. Av dem sjunger man många lika gärna än i dag, efter 400 år, under det en modern melodi kan hinna gå över Atlanten och hit och dö på ett halvår. — Om julen sjöng man In dulci jubilo — vår 68 — och fick del av julbaket och något varmt att dricka. Vid påsk sjöng man: »Christ är uppstånden».

Allt detta levde kvar hos Luther med barndomsminnets hela kraft. Och så, när han efter de svåra kampåren kom till ro, då blev han för hela sitt liv en sångens människa.

Det första han själv diktade var emellertid icke vad vi kalla en psalm. Det var en andlig folkvisa, skriven när ryktet kom och förtalde att två unga augustinermunkar blivit för sin evangeliska tros skull brända på torget i Brüssel.

Ein neues Lied wir heben an — en ny visa, så-

som tusen gånger förut och efteråt när något hänt. Melodien kände man till; den tycks, förändrad, finnas kvar vid psalmen 380.

Vi meddela ett försök till översättning av denna Luthers folkvisa:

En visa ny begynna vi,
den Gud må själv oss lära!
Vad Han har gjort med tunga fri
vi sjunge till hans ära.
I Brüssels stad i Nederland
två män i unga åren
fått röna hur Guds högra hand
mitt under levnadsvåren
med dem gjort stora under.

Med rätt sitt namn den förste bar:
Johannes, rik av nåde.
Hans broder Henriks sinne var:
blott Herren Kristus råde!
Förlösta nu ur världens garn
de hava målet hunnit
och som Guds rätta fromma barn
martyrens krona vunnit,
för ordet döden lidit.

Dem satan månd' i bojor slå;
han vill dem tron beröva,
att de Guds ord förneka må,
och dem med svek bedöva.
Från Löven kom sofisters flock
med sina konster många
i leken in, men kunde dock
ej fria själar fånga;
förgäves blev dem mödan.

Med sång så söt, med sång så sur
de bruka tusen lister.
De unga, fasta som en mur,
förakta de sofister.
Det väckte fiendens djupa harm,
att han ej kunde vinna
på gossar två, och i hans barm
beslöts: I skolen brinna
i bålets flammor båda.

De togo från dem klosterskrud
och namn och frejd tillsamman.
De unga sade inför Gud
sitt stilla ja och amen.
Med glädje deras själ blev fri
från gärningslärans faror
och allt det sken och skrymteri
och alla satans snaror,
med dem han villat världen.

I nåd vår Gud dem låter då
i sanning präster bliva:
de i Guds hus med offer gå
och helt sig själva giva.
De höra Kristi orden till:
de avdö helt från världen
att fritt och rent, som Herren vill,
till himlen ställa färden
från munkeriet lösta.

Man lagt för dem ett litet brev
om hur i tron de felat.
Där deras hand de stycken skrev,
som de bekänna velat.
Det största kätteriet var:

de trott på Gud allena,
då mänskan ständigt vilse far.
För denna sanning rena
man elden dem bereder.

Två stora bål de tände an
och dit de unga bringa.
Förundran griper varje man:
de akta pinan ringa.
Med fröjd de fram till elden gå
och Herrens namn de prisa.
Sig de sofister känna små,
när Herren så kan visa
på nytt sin makt och ära.

De redan insett klart sitt fel
och ville gärna glömma.
De rosa ej sitt skådespel
men söka saken gömma.
De äga ej i hjärtat fred
och veta sig ha brutit.
Men Anden kan ej tystas ned,
ty Abels blod har flutit
och än mot Kain ropar.

Den askan ligger ej i ro,
den yr omkring i landen.
Ej hjälper grav, ej griftens bo,
de stänga icke Anden.
Vad fiender med detta mord
sig trott till tystnad tvinga,
det skall nu vida kring vår jord
glatt själva döden bringa
på allas lösta tungor.

De söka visst att mordet än
med sina lögner pryda.
De vilja med ny dikt igen
sin samvetsdom förtyda.
Guds helgon ännu i sin död
av deras läppar smädas.
De säga: I den sista nöd
de unga börjat rädas
och sig omvända låtit.

Låt lögnen frodas till en tid;
klen är dess vinst och värde.
Vi böra tacka Gud därvid:
Guds ord är dock på färde.
För dörren sommartiden står
och vintern är till ända.
Allt blommar i den späda vår:
Gud skall sitt verk fullända
som han det härligt börjat.

Ett par av Luthers egentliga psalmer äro kanhända skrivna redan under år 1523. Man har ett brev till Spalatin, en Luthers vän vid Fredrik den vises hov, i vilket det heter: »Planen är att efter föredömet från profeterna och de första kyrkofäderna på modersmålet författa psalmer för folket, d. v. s. andliga sånger (spirituales cantilenas), så att Guds ord även genom sång får fäste hos folken. Vi söka därför på alla håll poeter. Och då du kan både rikt och vackert behandla tyska språket och däri har genom mycken övning utbildat dig, så ber jag att du häri samarbetar med oss och försöker att återge någon av psalmerna i sång.» Såsom exempel bifogar Luther ett av sina egna försök. Man vet ej bestämt

vilken psalm det var; möjligen »Av djupsens nöd», som ju återger Dav. 130.

Luther ingår där också på huru han tänker sig formen för denna nya diktning på modersmålet. Han vill att man skall undvika alla nymodiga och hovmansmässiga ord. Man skall för lättfattlighetens skull välja de enklaste och allmännast brukliga. Men de skola på samma gång vara rena och passande. Man skall återge psalmerna så klart och så nära meningen som möjligt; men fritt med hänseende till själva ordvalet.

Så tillägger Luther: Jag har ej så stor nådegåva, att jag förmår göra något så som jag ville göra det. Därför vill jag försöka, om inte du kunde bli Heman eller Asaf eller Jedutun. Luther hade tydligen ingenting av den självuppskattning, som annars ofta hör esteterna till. En anspråkslöshet som han för övrigt behöll även sedan han skrivit vad vi kunna kalla hans mästerverk. År 1530 säger han, att han velat göra en särskild ny sång av den 111 psalmen. »Men då den Helige Ande, den högste och bäste poeten eller diktaren, redan på förhand gjort bättre och finare sånger, nämligen de kära psalmerna, för att tacka och lova Gud, har jag låtit mitt fula och simpla diktande fara och tagit mig före att utlägga denna psalm, den Helige Andes sång och dikt». —

Med år 1524 äro vi emellertid framme vid sakens förverkligande. Året kommer med en rik offentlig produktion och blir framför andra reformationens sångarår. Under det året utkommo tre evangeliska sångböcker, två med enstämmiga noter för församlingen och en

med fyr- och femstämmiga sättningar för körerna. Denna sista, tryckt i Wittenberg, var just utgiven av den redan nämnde Johann Walther, kantor vid Fredrik den vises hov. De andra båda voro tryckta i Erfurt. Den enas omständliga titel lyder i översättning så: Ett enchiridion eller en liten handbok, mycket nyttig för envar kristen att hava med sig, för ständigt övande och bruk av andliga sånger och psalmer, rättskaffens och konstmässigt förtyskade. MCCCCCXXIIII. Tryckt i Erfurt, i Permentergatan vid Färgfatet». Den andra var tryckt vid »Svarta horn».

Detta var emellertid icke den enda form, vari psalmerna offentliggjordes. Vi veta ju, att tryckpressen var skäligen ny. Och både i Tyskland och i Sverige voro reformatorerna de egentliga banbrytarna i pressens historia. Luther var på sin tid Tysklands störste publicist, likasom i Sverige Olaus Petri på ett par år tryckte mer än allt som förut fanns tryckt inom landet. En stor del av det som kom ut blev dock snarast vad vi skulle kalla tjuvtryck. Man bara tog och gav ut. Någon litterär äganderätt fanns ju icke. Luther fick väl aldrig ett öre i honorar. Endast när man tryckte allt för uselt, blev han förargad och hämnades genom ett skarpt företal och — en bättre text.

I Nürnberg fanns det en boktryckare med det egendomliga namnet Hans Herrgott. Denne Hans Herregud var en riktig tjuvtryckare. Det gick så långt att Luther år 1525 bad Rådet i Nürnberg att förbjuda den lille Herreguden (dem Hergötlein) att

göra eftertryck. Naturligtvis kunde denne icke låta en så god affär som psalmbokens gå sig ur händerna. Det gick emellertid till sist illa för mannen. På en affärsresa blev han häktad i Leipzig, emedan han 1526 tryckt en bok, som uttalade sig till förmån för några av de upproriska böndernas fordringar. Han dömdes till döden och avrättades 1527.

Vid spridningen av psalmerna bland folket brukades också det sättet att man tryckte dem i vad hos oss förr brukade kallas skillings-tryck: ett enkelt blad med noterna överst. Så finns Luthers första psalm utgiven. Längre fram kom »Vår Gud är oss en väldig borg»; det avtryck jag sett har blott text utan noter. Det var nog i denna form de nya andliga visorna erövrade en stor del av Tyskland. Man berättar exempelvis om »Av djupsens nöd» följande: I Maj 1524 kom till Magdeburg en fattig gammal man, vävare till yrket. Han ställde sig vid kejsar Otto den stores bild och höll till salu botpsalmen och några andra visor och sjöng dem för folket. Borgmästaren kom från mässan och frågade sin betjänt vad det var. Jo, det var en slyngel till lösdrivare, som sålde Luthers kätterier. Borgmästaren satte in mannen. Men det väckte rumor i staden. Tvåhundra borgare gingo upp på rådhuset och begärde att mannen skulle frigivas, och borgmästaren gav efter. — Det skymtar fram, huru en av de faktorer, som kommo reformationen till godo, var det tyska borgerskapets vana vid självständighet. —

Vi återgå till böckerna under psalmåret. Naturligtvis äro den tidens böcker rara. Och den bok, som

trycktes vid »Svarta horn», den finns icke alls mera. Det enda kända exemplaret som existerade brann upp vid beskjutningen av Strassburg 1870. Lyckligtvis hade redan år 1848 utgivits ett facsimile. Av »Färgfats»upplagan finns också ett sådant tryck. Det är inte osannolikt, att Luther och hans medhjälpare stå bakom bägge dessa upplagor. Att de trycktes i Erfurt kan bero på att Wittenbergstryckerierna voro för klent utrustade för att trycka så mycket noter. Och att man använde två tryckerier kan helt enkelt bero på att man motsåg stor efterfrågan.

I sammanhanget kunna vi nämna, att rätt många nya upplagor kommo till redan på Luthers tid. De båda nämnda hade vardera 25 sånger, alla desamma, blott i olika ordning. I våra koralböcker möter man emellanåt namnet Klug. Hans sångbok av 1529 hade ökats till 50 nummer och den fjärde upplagan av samme Klug, som utgavs 1543, innehöll 57 nummer. Den sista psalmboken under Luthers tid är ett verkligt praktarbete. Det utgavs 1545 och innehöll 101 tyska psalmer.

Det vore, tänker kanske någon, roligt att hava varit med vid själva tillkomsten av psalmerna och likasom se in i verkstaden.

Och i viss mån är det möjligt för oss. Inte precis att veta hur det gick till år 1524. Men från året efteråt äga vi berättelser, som låta oss blicka in i själva verkstaden.

Då har Luther bildat eget hem. Han har fört hem sin Käthe till Augustinerklostret i Wittenberg. Bland de första gäster han där tar emot voro två

vänner, som i oktober det året i tre veckor vistades hos honom. Det var tydligen inte mindre än en kommitté — ett av de många bevisen på, huru det bara är tidningsmässig okunnighet, när man talar överlägset om psalmbokskommittéer och koralbokskommittéer.

Den ene av gästerna var Walther. Den andre var en ärevördig gammal sångmästare Konrad Rupf, också han ifrån Torgau liksom Walther.

Då var det musik i Luthers stora arbetsrum, bittida och sent. De båda musikerna tänka vi oss vid bordet, lutade över notbladen med pennan i hand. Luther går upp och ned och prövar på flöjten melodigångarna, till dess allt gick väl ihop. Han kunde samma konst vid musiken som vid bibelspråket — lära av mor i huset och barnen på gatan och allmogemannen på torget. Han såg dem »auf das Maul» som han sade; han såg på muntyget, hur det borde heta. Han visste och hörde hur tonerna skulle tas. Och han sade, något överlägset, till vännerna vid bordet: Ni herrar, Ni förstå eder musica och edra noter berömligt bra; men om det gäller den andliga meningen och Guds ord, så tror jag att också jag får ha ett litet ord med i laget» — so glaube ich auch ein Wörtchen dabei mitreden zu dürfen. Och det hade han rätt uti.

Såsom ofta annars Luther skrev förord till sina skrifter, så har han också gjort vid psalmböckerna. Vi ha tre sådana förord: ett från år 1524, ett från år 1528 eller 1529, ett från år 1545.

Vi kunna gärna meddela några utdrag. Han hän-

visar till profeternas och konungarnas exempel i gamla testamentet och till Pauli ord, som visar att den andliga sången från början har hemortsrätt i den kristna kyrkan. Kristus skall vara vårt lov och vår sång. Vi skola inte veta något annat att sjunga eller tala än Jesus Kristus vår Frälsare.

Sångerna hade satts i flera stämmor. Därom säger Luther: Orsaken vore ingen annan än den, att jag gärna ville att ungdomen, som dock i alla fall bör och måste uppfostras i musik och andra ädla konster, kunde få något varigenom den kunde komma ifrån bolerivisorna och köttsliga visor och i stället lärde sig något hälsosamt. Jag är icke heller av den meningen, att genom evangelium skulle alla konster slås till marken och försvinna, såsom några överandliga föregiva. Utan jag ville gärna se alla konster och i synnerhet musiken i tjänst hos honom, som har givit dem och skapat dem. Därför ber jag varje from kristen att låta sådant ligga honom om hjärtat och hjälpa till att främja saken. Annars är tyvärr hela världen allt för slö och förgäter att fostra och lära den arma ungdomen. Gud give oss sin nåd. Amen.

I det andra förordet nämner Luther att några ökat sångerna på ett lyckligt sätt, så att de långt överträffat honom, och »häri väl äro hans mästare». Det är ju något som eftervärlden icke gärna är med om. Men, fortfar Luther, därjämte finns det andra som gjort föga gagn. Och om envar dagligen lägger nytt till utan all kritik och som han själv tycker, så blir det ingen måtta på't. Och ju längre man

håller på att trycka av våra första psalmer, ju falskare blir trycket. Det vill alltid bli råttsmuts i pepparn. Och han vill ej att odugliga sånger skola säljas under hans namn; därför gör han vad han inte gärna velat: sätter ut namnen. Han vill gärna att det egna myntet skall få behålla sitt värde; ingen annan därmed förhindrad att skaffa sig ett bättre.

I det tredje förordet talar han om hur tung gamla förbundets offertjänst var och huru Malaki klandrar den olust, varmed man offrade. I sådan olust kan man inte sjunga; åtminstone blir det inte väl sjunget. Glatt och lustigt måste hjärtat vara, när man skall sjunga. Nu, i nya förbundet, har Gud gjort vårt hjärta och vårt mod glättiga genom sin käre Son. Den som nu inte kan sjunga, han hör inte till det nya glada testamentet, utan till det gamla, olustiga testamentet.

Och nu är boken — han menar den vackra upplagan — mycket lustigt inrättad. Och han önskar att därmed må mycket avbräck och stor skada ske påven, som inte har åstadkommit annat med sina olustiga lagar än tjut och sorg och lidande i all världen.

År 1543 försökte Luther sig på ett hyllningskväde till Fru Musica. Versen är ju knagglig nog ibland under den 60-åriges penna.. Men meningen är äkta. Fru Musica sjunger själv:

Die beste Zeit im Jahr ist mein,
da singen alle Vögelein,
Himmel und Erde ist der voll
viel gut Gesang da lautet wohl,

voran die liebe Nachtigal
macht alles frühlich überall.

Min tid är årets bästa tid,
Mot himlens höjd, kring jorden vid
den ädla sångens toner gå:
nu sjunga alla fåglar små,
och främst den kära näktergal,
till allas fröjd på berg, i dal. —

Det är Luther som behärskar sin tid och sitt århundrade, även som psalmsångare. Och psalmåret 1524 är utan jämförelse hans.

I de tre böckerna av år 1524 stå inalles 24 sånger av Luther. Talet är lätt att komma ihåg, säger psalmhistorikern Wilhelm Nelle. —

Om vi nu något närmare ingå på enskildheterna i denna diktning, taga vi oss emellertid friheten att här och där medtaga vad som något senare växte fram på samma mark.

Vi börja då med den första egentliga psalmen: Nun freut euch lieben Christen gmein eller som den begynner i vår 46 av 1819:

Var man må nu väl glädja sig.

Man har kallat psalmen »den första blomman i den evangeliska sångens örtagård». I den strömmar, säger en kyrkoman under 1800-talet, det egentliga hjärteblodet i hela den evangeliska diktningen. Äldre och yngre överskrifter betona huru den innehåller summan av Kristi återlösning. I en upplaga av år 1535 kallas den en fin andlig visa om huru syndaren kommer till nåden.

Bakom psalmen ligger Luthers hela liv i hans frälsningserfarenhets ljus. Såsom Paulus talar om Kristus på det sättet, att tanken på Damaskuserfarenheten alltid ligger under, så är det här med Luther. Det är kampen ända till förtvivlan under klostertidens nöd, som präglar versen:

Jag under satan fången låg
och kunde mig ej hjälpa,
den synd som rådde i min håg
i grund mig ville stjälpa.
Min synd mig till förtvivlan drev,
mitt samvet's dom orygglig blev
och helvetet stod öppet.

Men under detta hopplösa mörker sker något stort i himmelen. Det är frälsningens drama. Ett samtal föres mellan Fadren och hans Son. Och vi böra lägga märke till huru detta samtal drages in i vad man kallat trons samtidighet. Gud såg Luthers nöd och sände sin Son. Detta mig — sina ögon till mig vände — är detsamma som kommer igen t. ex. i orden: Gud har skapat mig och alla varelser; Kristus har förlossat, förvärvat och vunnit mig. Fadren sade till Sonen sitt: Far ned! Och Sonen lydde:

Sin Fader Sonen lydig var,
kom till mig här på jorden.
I mänskligheten uppenbar
är han min broder vorden.

Samma mig och min. Han kom till mig; det största gäller helt också mig och min själ — ett ord som den minste i riket får gripa fatt i tron.

Så kommer i vår översättning det ord som man stundom kritiserat bort, ordet om försoningen såsom ett ställföreträdande verk:

För mig sitt liv, sitt dyra blod
han ville icke spara,
att för den dom mig förestod
jag måtte tryggad vara.
Han blev hos Gud min löftesman,
uti hans död min synd försvann:
så är jag frälsad vorden.

Det är ädelt uttryckt och det stämmer med evangelium. Men när man ser på urtexten, så kan man nog ej säga annat än att den är starkare i sin personliga form. Dels fortsätter det personligt livfulla, nästan dramatiska däri, att Kristus själv talar. Dels är försoningstanken mera innerligt knuten till Kristus själv och mera direkt till hans person än till hans verk. Däri kan man säga att Luther tänker mera modernt, på samma gång han tänker mer urkristligt än den stundom starkt dogmatiserande kyrkan gjort. Dels blir det något mera vad man kallar etiskt i förbindelsen: Kristus är stridskamraten, och det hela är som ett trohetsförbund eller en trolovning mellan honom och själen. Översättningen är svår eller kanske omöjlig. Men de båda verserna det gäller skulle kunna närmelsevis återges så:

Han sade: håll dig fast vid mig,
så kan du seger bida.
Jag själv ger ut mig helt för dig
och jag för dig vill strida.

Ty jag är din och du är min;
Jag i min vård dig sluter in:
ej fienden kan oss skilja.

Mitt blod vår ovän gjuta skall,
och livet mig avhända.
Tro dock förvisst: min smärta all
skall dig till godo lända.
På döden gör mitt liv ett slut,
din synd min oskuld plånar ut;
så är du salig vorden.

Vad som saknas i vår svenska översättning är framför allt det centrala ordet:

Denn ich bin dein und du bist mein
und wo ich bleib da sollst du sein,
uns soll der feind nicht scheiden.

Det finnes väl knappt en diktarrad i andlig sång som i så mångfaldiga senare psalmer och böneord återljudit som denna: »Ty du är min och jag är din». Och det var Luthers »grundlära».

Hela frälsningsverket tillämpas personligen och likasom upprepas andligen med den och i den som tror. Ser man på dessa psalmens mellersta verser, så har man ju hela kyrkans högtidsår. Man har julen och fastan och påsken och himmelfärdsdagen och pingsten — i ramen av en enda andlig visa.

Det finns så vitt jag vet knappt mer än ett ord av Luther som lika starkt sammanfogar hela frälsningen och hela dess tillägnelse i tron: jag menar Luthers förklaring till andra artikeln i hans lilla katekes.

Något sådant som denna psalm finnes icke i kyrkans historia före Luther. Visst hade troserfarenheten på liknande sätt kunnat göras. Men åt ingen blev det givet att uttala det så som Luther. Sedan Paulus skrev Rom. 7 och 8 har, säger Nelle, ingen människa såsom Luther kunnat teckna vägen genom syndens djup till trons höjder. Och så omramar Luther beskrivningen med ett inledningsord som har i sig evangeliets glädjeton och ett slutord som innehåller lovsägelsen för nåden.

Som en blixt flög denna första tyska kyrkopsalm genom alla länder, där man talade dess språk. Och åtminstone 1536 hade den nått över Östersjön och fått en plats i vår svenska av Olaus Petri utgivna psalmbok. —

Bland de tidigaste av Luthers psalmer är botpsalmen:

Av djupsens nöd, o Gud, till dig.

Denna står ju i den innerligaste anslutning till den 130 psalmen i psaltaren. Men man finner att den är något helt annat än ett blott bokstavligt återgivande på modern vers av vad psalmsångaren på sin tids lyriska prosa uttalat. Den är på samma gång en fullt fri skapelse av Luther själv. Det är nog också det enda sätt varpå en dikt kan bliva sannskyldig poesi: att den speglar en själs personliga liv och känsloliv. Och det som återspeglas i sången »Av djupsens nöd», det är återigen Luthers grunderfarenhet av synd och nåd. Psalmen beskriver samma väg ur nöden till förlåtelsen, friden, fröjden

och tacksägelsen som Luthers första psalm. Men på ett så självständigt sätt, att man icke kan tala om upprepning.

Jämte den gammaltestamentlige sångarens röst och Luthers egen förnimmes i psalmen tydligt en tredje stämma: Pauli. Luther har, såsom man sagt, »pauliniserat psalmen». I densamma framstråla orden ur Romarbrevets 3, 4, 5 och 9 kapitel. Det var också de psalmer, i vilka Luther kände igen Romarbrevets tankar, som han satte främst av alla. Då man en gång frågade honom, vilka som vore de allra bästa av Davids psalmer, svarade han: Psalmi Paulini. På en ytterligare fråga efter vilka dessa voro, svarade han: 32, 51, 130, 143.

När Luthers skyddsherre Fredrik den vise av Sachsen fördes till den sista vilan år 1525 sjöngs denna psalm. —

Såsom vi sett, tänkte Luther vid arbetet med psalmerna icke minst på församlingen och hennes gudstjänst. Framför allt där skulle den nya sången komma till bruk, om den också skulle ljuda i hem och skola, i verkstaden och på skördefältet, ja på gator och torg i Tysklands städer. Tanken låg då nära att skapa sånger framför allt för församlingens stora högtider. Man kan också säga att ur Luthers psalmer kan sammanställas en hel grupp av högtidspsalmer. Det finns sådana för både jul och påsk och pingst.

Bland våra julpsalmer står Luthers psalm år 1819 N:o 62. Denna fanns före Luther, i mera än 100 år — dock blott den första versen. De följande har

Luther tilldiktat. Det blev dock icke, framför allt icke i Sverige, denna julsång som fört Luthertankarna från julfirningen till oss. Utan det blev den lilla barnvisan:

Av himlens höjd oss kommet är,

N:o 63 i 1819.

Denna är icke från psalmåret 1524 utan 11 år yngre. Den för oss in i Luthers hem, när det var som allrabäst, vid jul. Tio år efter det hemmet grundats var det rikt på barn. Och där sjöngs julvisan. Men sedan dess har den sjungits i otaliga hem under 400 år. Och ännu torde väl de barn, som utantill kunna läsa upp åtminstone slutverserna, räknas i millioner. Sången erinrar om en av tidens vaggvisor — »suse, Ninne», sov du lilla. Det är därför det talas om den lilla sängen åt den lille Jesus:

Ach mein hertzliebes Jesulein
mach dir ein rein sanft bettelein
zu ruhen in meines Herzen Schrein
dass ich nimmer vergesse dein.

Det är äkta poesi i bilden. Och barnet förstår det säkert ganska väl när det beder, att Jesusbarnet skall reda åt sig en ren och mjuk liten bädd inne i hjärtat och vila där så att man aldrig glömmer honom. Det hörde inte riktigt Wallin och hans tid till att förstå det naiva. Därför ändrades det till det mera storslagna: Gör dig ett tempel i mitt bröst.

Den gamla psalmboken av år 1695 har bättre bevarat barnatonen, fast språket ju nu, efter ett par hundra år, är föråldrat:

Var välkommen min Herre kär!
En gäst du nu oss vorden är:
i fattigdom för våra skuld
kom Gud, som är oss vorden huld.

Ingen därför fulltacka kan,
att du, Gud, är oss vorden man:
förnedrat haver du dig så,
att du lågst ned på hö och strå.

Vore världen fast störr' ännu,
beprydd med guld och pärleskrud,
så vore hon dock mycket klen
att vara dig en säng allen'.

För silke och för sammets dräkt,
på hö och strå du ligger slätt;
det är den konungslig prakt du för;
allt oss till godo du det gör.

Därmed du oss det lära vill:
att världslig makt och prakt därtill
för dig ej salig göra kan;
därpå förtröste ingen man.

Ack, hör mig, Herre Jesu Krist!
Gör dig en säng uti mitt bröst,
uti mitt hjärta bliv och bo,
så har jag tröst och evig ro.

Luthers stora påskpsalm:

Christ lag in Todesbanden

hör till dem som redan voro med år 1524. I vår svenska psalmbok fanns den intill år 1819 under begynnelsen:

Christ låg i dödsens bandom.

Försöken att återfå den i vår kyrka hava ej lyckats. I förslag av år 1911 lyder sista versen:

Vi fira påsk i saligt ljus,
ty natten är förgången,
själv gästar Herren i vårt hus
och lär oss segersången.
Kristus själv är livets bröd,
och där han är, är ingen död,
av honom tron skall leva.
Halleluja!

Däremot hava vi kvar i vår psalmbok de tre pingstpsalmer, som voro med redan år 1524, nämligen n:o 133, 134 och 135 i 1819:

Kom, helge Ande, Herre god,

Kom, helge Ande, Herre Gud,

och:

Dig, helge Ande, bedja vi.

Den första kan nämnas såsom exempel på en av de psalmer, vars källor äro den gamla kyrkans latinska hymner. Den är författad 700 år före Luther. En författare anmärker, att Luther vid bearbetningarna av de latinska hymnerna ännu synes något bunden. Däremot kände han sig mera fri vid de sånger, som tagits ur den gammaltyska andliga folkvisan. Denna var ofta mycket kort — kanske bara en enda vers. Men Luther förstod gripa den tankekärna, som kunde ligga i en enda strof, och utveckla den i stor rikedom.

Exempel på detta senare äro de båda sist om-

nämnda. I båda fallen är den 1 versen medeltida. Äktluthersk troskraft är nedlagd, icke minst i 134: 2.

Du helga ljus, all sannings port!
Lär oss på varje tid och ort
att känna Gud och den han sänt.
Gör Sonens dyra namn bekänt,
förklara Fadrens välbehag
och falska läror från oss tag.
Det ord är fast, det ord är visst,
som lär oss tro på Jesus Krist.
Halleluja! Halleluja!

Man har ett uttalande om denna psalm av Svedbergs lärare Martin Brunnerus. Denne lärde ägde ytterst få predikosamlingar. Och han sade därom: »Jag nöjer mig i mitt Danmark med min Arndts postilla (jämte ett par andra som nämnas). Hvad mig angår, kan jag säga, att min bästa postilla är 'kom helge Ande, Herre Gud', med andakt sjungen, och sedan min Wankifs bibel.»

Genom psalmen 135 går en stark känsla av att denna jorden icke är vårt hem. Den har ofta, säkert redan från början, sjungits under nödens tider. Och ännu till 1819 slöt den i vår kyrka med ordet: kyrie eleison! Hos Luther heter det: Kyrioleis. Den är en av de sånger som man efter det ordet kallat leiser.

Det kan vara av intresse att se, huru dessa sånger tillkommit. Folket fick ju i medeltiden icke sjunga under gudstjänsten — det gällde där icke folksång utan sång av prästen och särskilda körer. Ehuru

t. o. m. en man som Karl den store ville att folket skulle få medverka vid sjungandet av Gloria och Sanctus, d. v. s. »Ära vare Gud i höjden» och det trefaldiga »Helig», lyckades detta ej. Menigheten fick nöja sig med att sjunga: Kyrie eleison — »Herre förbarma dig!» Vid detta rop hade folket så vant sig, att man tillgrep samma åkallan även utanför kyrkan, då man kände behov att giva sina religiöst upprörda känslor luft. Under vallfärder och böneprocessioner, vid kyrkovigningar och likbegängelser och stora folkolyckor stämde man samfällt in i detta rop om barmhärtighet. Så också vid början av ett fältslag. Då kunde det hända att man hundrafallt upprepade ordet. År 881 stod ett stort slag mellan våra vikingar, normannerna, och Ludvig III i Frankrike; det var ett av de tillfällen då segern blev på frankernas sida; normannerna sades hava förlorat 8000 man. Därom berättas det i en gammaltysk dikt: »Kungen red modig, sjöng en sång helig, och alla sjöngo Kyrie eleison. Sång var sjungen, och kamp blev började».

I det nionde århundradet började man så till tonföljden i Kyrie dikta korta tyska rimmande strofer och lät Kyrie eleison bliva omkvädet. Det var dessa verser som kallades kirleiser eller leiser. De voro den äldsta gestaltningen av eller den första lilla början till andlig sång på germanskt tungomål.

En sådan leis är första versen av 135. Den som har en tysk psalmbok kan där finna en påskleis, som börjar så:

Christ ist erstanden
von der Marter alle;
dess sollen wir alle froh sein,
Christ will unser Trost sein,
Kyrieleis.

I vår gamla psalmbok kallas denna »Versen» — ehuru man här utbytt slutordet mot Halleluja.

Kristus är uppstånden av döda
och löste all världen av möda.
Dess måge vi alle vara glad
och lova vår Herre i allan stad:
Halleluja.

På tal om leiserna kan det vara av intresse att nämna: Även för folkvisan synes denna diktart hava betydelse. En av våra forskare på detta område, Sverker Ek, framhåller detta. Man har, såsom han påpekar, härlett folkvisans versmått från den latinska hymnpoesin. Men han förmenar att långt mer slående paralleller finnas mellan den »lyriska enstrofing» som tidigt framträtt i folkdiktningen och de på vulgärspråken skrivna leiserna. Och leisen synes honom hava intagit en så bred plats i folkets medvetande, att den med skäl synes kunna ha gett mönstret för den folkliga enstrofingen av samma form, samtidigt som det hela mässan genomträngande, omkvädesartat upprepade Kyrie eleison utgör det bästa uppslag för dansvisans omkväde.

På tal om högtidspsalmer må vi till sist stanna vid psalmen för Heliga trefaldighetsdag, n:o 22 i 1819:

Gud trefaldig, statt oss bi.

Jag har upprepade gånger hört biskop Gottfrid Billing säga, att det är den mest klassiska av alla våra psalmer. Och man kan förstå varför han så funnit den. Hela den kristna läran är ju likasom sammanpressad i denna enda vers.

Det är emellertid av intresse att se huru Luther har gjort för att komma till denna psalm.

Det firades både i Tyskland och i Sverige så kallade gångdagar. Då brukades bland andra sånger en melodi till olika inledningsord och följande böner med ett slutande Kyrie eleison och Christe eleison samt en lovsägelse. Så kunde man »i korsveckan» hålla på långa tider och sjunga:

Gud vår Fader, statt oss bi
Jesu Kriste »
Helige Ande »
Maria, Guds moder »
O heliga änglar »

Heliga patriarker, heliga profeter, heliga apostlar, alla oskyldiga barn, heliga martyrer, heliga biktare, heliga jungfrur och så ända till »alla utomvärldar» — stån oss bi och hjälpen oss nåd förvärva.

I Tyskland har man, som Luther gjorde, i psalmböckerna gestaltat psalmen trinitariskt, d. v. s. i tre verser till Fadren och Sonen och Anden. I den formen fanns den hos oss till 1819, då Wallin sammanslöt den till en enda vers. —

Vi hava redan nämnt en Luther-psalm, som nära ansluter sig till en gammaltestamentlig psalm. Detta gäller ännu tre eller fyra andra. Av dessa äro tre

vad man kunde kalla stridspsalmer, kamppsalmer till trons stärkande i den andliga strid, vari Luther och hela kyrkan stod i den skickelsedigra tiden. Det var väl knappt underligt om man stämde in i de Davidiska psalmer, som innehålla bön emot de andliga fienderna i den onda tiden. Så har Luther redan 1524 behandlat de psalmer, som i vår bibel bära talen 12 och 14. Och längre fram kommer den stora kamppsalmen om Gud vår tillflykt och starkhet, som i någon mån ansluter sig till 46 i psaltaren: »Vår Gud är oss en väldig borg». Det är ju framför allt Luthers »hjältesång», en »psalmernas psalm». Den föreligger i tryck först från år 1529.

Den 12:te Davidspsalmen fanns i svenska psalmböcker före 1819. Vi anföra en bearbetning intagen i psalmboksförslag från år 1911:

O Gud, från himlens härlighet
se ned och dig förbarma!
Förminskad är din menighet,
den fattiga och arma.
Ditt ord får icke mer stå fast
och tron på dig förgår med hast
och människorna larma.

De lära idel sken och flärd
och vad de själva dikta;
sitt hjärtas håg på jord och värld
och ej till dig de rikta.
En väljer ett, en annan det;
åt skilda håll gå allas fjät,
och livets grunder svikta.

Du ser, o Gud, den stora makt
i deras falska lära.
De träda fram med stolt förakt
och högt sin fana bära;
de tro sig äga visdom all,
vad de ha stadgat gälla skall,
dem höves pris och ära.

Men du har lovat träda fram:
ditt folk skall ej förgöras.
De stolta skola bli till skam
och deras stad förstöras.
Ditt ord skall vara vårt banér,
till dig i tron ditt Sion ser,
dess bön av dig skall höras.

Sju gånger genom elden går
det silver som skall prövas;
så ock Guds ord sitt prov består,
när tron i nöden övas.
Då skönjs vad kraft som finns däri,
dess glans skall ej fördunklad bli,
sin halt det ej berövas.

Du värna skall, o Gud, ditt ord,
ditt rike och din kyrka.
Din vilja råda skall på jord
trots all vår oväns styrka.
Du giver nåd mot synd och nöd,
du för oss fram ur grav och död
att dig för evigt dyrka.

Historien berättar, att när Gustaf II Adolfs fältpredikant predikade vid intåget i Augsburg år 1632, valde han text just ur den angivna Davidspsalmen.

Han talade över ordet: »Eftersom de arma lida öfvervåld och de fattiga klaga, vill jag nu stå upp, säger Herren: jag vill skaffa frälsning åt den som längtar därefter». På den tiden var nog icke heller Lutherpsalmen glömd.

Vi bifoga en bearbetning även av den 14 psalmens tolkning. Det är den Davidspsalm, ur vilken Paulus lånar orden till beskrivning av det allmänna syndafördärvet:

De dårars mun bekänner väl
den sanne Gudens lära,
men otron bor i deras själ
och rövar bort hans ära.
De bryta lagens alla bud,
och idel styggelse för Gud,
blir deras liv och vandel.

Gud stiger själv från himlen ner
att se vad de bedriva,
om bland dem någon enda mer
dock vill förståndig bliva,
om någon på den hela jord
med allvar lyssnar till hans ord
och vill hans vilja göra.

Men ingen går på livets stig
de hava alla svikit.
I villa de bedragit sig
och bort i synden vikit.
Och dock envar sig finner god
och menar sig med hoppfullt mod
för Gud behaglig vara.

Dock, deras själ har ingen ro,
den rädes alla tider.
Men Gud är nära dem som tro
och hjälper dem omsider,
om än de måste lida spe
och världens vise hånligt le,
när de på Gud förtrösta.

Gud skall i nåd till Sion se
och vill sig snart förbarma.
Han frihet skall de fångna ge
och frälsning åt de arma.
Hans folk skall i hans Son få frid
och Jakobs barn till evig tid
en salig glädje smaka.

»Vår Gud är oss en väldig borg» — den psalmen behöva vi icke till ordalydelsen citera. Även där man gjort sig nästan helt urarva med hänsyn till den evangeliska kyrkans psalmskatt, där kan man dock sjunga med i psalmens första strof — även om kraften i samklangen minskas när man söker fortsätta med den andra versen.

Vilken historia denna psalm har haft under de fyra seklerna, ja det är icke lätt att beräkna.

Några få, strödda drag.

En 1500-talsman, Selnecker, intygar att Luther själv under riksdagen i Augsburg 1530 dagligen sjungit den till lutan.

Psalmen missionerade självständigt. Den utbredde sig hastigt över Tyskland. Från Schweinfurt i Franken berättas år 1532, att hela menigheten i kyrkan uppstämde den, mot den romerskt sinnade kyrko-

herdens vilja, och att barnen sjöngo den nattetid på gatan. Reformationen genomfördes. Och än i denna dag har staden övervägande protestantisk befolkning.

Hugenotterna sjöngo den under förföljelserna 1560—1572. På den vägen kom den 300 år senare genom Meyerbeers »Hugenotterna» upp på operan.

Den sjöngs 1531 på morgonen före slaget vid Breitenfeld. Och sedan hava svenskarna otaliga gånger sjungit den i striderna och efter segrarna och nederlagen.

När Ernst Moritz Arndt i förra seklet kämpade mot romarkyrkans framträngande, ställde han fram såsom lösensordet:

Das Wort sie sollen lassen stahn —
Guds ord och löfte skall bestå.

I vår tid går denna psalm med dess melodi genom missionen erövrande fram — från hednafolk till hednafolk.

Icke minst i Norden har den blivit som en folksång. Ett par exempel från vårt brödraland, som svårare än vi haft att kämpa för sitt fria nationella liv, må meddelas.

I Finland, efter det första stora ofärdsåret, voro, nyårsnatten 1900, senatstorget i huvudstaden och Nikolaikyrkans väldiga trappor fyllda av stilla högtidliga skaror. Tolvslagen hördes, klockorna ringa och tystna. Alla huvuden blottas och tonerna av »Vår Gud är oss en väldig borg» och »Vårt land, vårt land, vårt fosterland» ljödo ut i den dunkla natten, samfällt, starkt, gripande.

Under följande olycksår, kejsar Nikolai, löftesbrytarens, år och Bobrikoffs, stodo folkmassorna en dag på samma plats för att hylla minnet av Alexander II, den kejsare som velat styra landet efter lag. Studenterna skulle komma för att leda sången. Men de kommo ej. Ryktet sade att då skulle kosackerna rycka ut. Då stämde folket självmant upp: »Vår Gud är oss en väldig borg». Denna demonstration, säger en historiker, så stilla den än var, hördes vitt ut över Europa. Och den kunde icke undertryckas med kosacker. —

Ännu en av Davids psalmer, 128, har Luther bearbetat — till en hemmets psalm. Vi hava den kvar i vår psalmbok, med namnen Olaus Petri och Franzén, under n:o 339. Den står där undangömd och har kanske aldrig levat något kraftigt liv. Det är som om vårt folk icke förstått sig på några samfundspsalmer. Ej heller det lilla samfundet, hemmet, har hos oss någon levande psalm.

Vi kunna erinra om att Luther skrivit också en liten katekes i psalmform. Han ville, även med sångboken, undervisa.

Vi hava således en psalm om tio Guds bud:

Betraktom väl de helga bud

i n:o 3 av 1695. Vi hava en om trons artiklar:

Vi tro på en allsmäktig Gud.

Vi hava en Herrens bön i versform:

Fader vår som i himlen äst.

Vi hava en doppsalm, som fanns till år 1819 och som nu är i omarbetad form intagen i Nya psalmers 554:

När till Jordan vår Herre drog.

Och slutligen en nattvardspsalm:

Gud vare lovad och högeligen prisad.

Den fanns i större likhet med Luthers original i 1695 års psalmbok n:o 15.

Det kan ju med skäl sägas, att det knappast stämmer med psalmens art av lyrisk sång att återge stycken av det man kallar katekes. Dock finnas här och där även i dessa psalmer, såsom vid budens tolkning, träffande uttryck. Och här och där kan det lyriska tonfallet bli mjukt och känsligt. Jag tänker exempelvis på en bön i nattvardspsalmen:

Gott geb uns allen seiner Gnaden Segen,
das wir gehen auf seinen Wegen
in rechter Lieb und bruderlicher Treue,
das uns die Speis nicht gereue.
Kyrieleyson.

Med nåden skänk välsignelsen och friden,
led oss dina vägar genom tiden.
Må av ditt bröd vi växa till och mogna,
kärleksrika och som bröder trogna.
Gud, var oss nådig!

Till sist kunna vi nämna två av Luthers psalmer, som vi kunde kalla psalmer inför döden.

Den ena är:

Vi på jorden leva här
under döden fångna.

Det fanns sedan 1200-talet en latinsk växelsång. Den lyder i översättning så: »Mitt i livet äro vi i döden. Vem skola vi åkalla som hjälpare om icke dig, Herre, du som för våra synders skull med rätta vredgas. Helige Gud, Helige allsmäktige, Helige och barmhärtige Frälsare, lämna oss icke åt den bittra döden». Detta sista trefaldiga helig har man räknat som ett av de äldsta diktarord i hela vår psalmbok, frånsett skriftorden. Det går tillbaka till ett grekiskt trefaldigt helig och är således från den äldsta kyrkans tid.

I medeltiden sjöng man sången i krig, även mitt i drabbningarna, och vid stora landsolyckor. Den blev så känd och brukad, att man tillade den en viss magisk trollkraft. Därför hände det t. o. m. på 1300-talet att en synod i Köln, för missbruks förekommande, bestämt att ingen finge sjunga den utan särskild tillåtelse av biskopen.

Luther hade växt upp vid denna sång och säkerligen såsom barn erfarit den skräckstämning den kunde uppväcka. Men när han sedan vid mogna år — 1524 — utförde sin omarbetning, stannade han icke vid dödstanken och bönen att komma undan döden. Utan han utförde tanken evangeliskt i ett åberopande av frälsningen i Kristus.

Psalmen går i tonen »Dies iræ, dies illa» — domens dag, den stora dagen. Det är en krigarsång, liksom danad för ett slagfält, fullt av dödens fasor. Att

psalmen i Sverige skjutits tillbaka, beror väl på att de nya tidernas mera idylliska kristendom intet sinne haft för det mäktiga och starka.

Ställer man nu bredvid denna psalm den andra, samtidigt tillkomna:

Så får jag nu med frid och fröjd
mig hädanskilja —

så blir man slagen av den stora skillnaden mellan båda. Denna sista är full av frid. Den är innerlig och vek. Det är icke dödsmakterna som hota på slagfältet; det är ett dödsläger i stillhet. Psalmen visar, vilket vekt drag som kunde finnas hos Luther, även i hans kraftigaste mannaår. Ty han var ju 1524 ingen gubbe.

Själva strofbyggnaden är härlig. Och kännare mena att melodien är jämbördig med versbyggnaden.

Man vet om denna psalm att Spener, pietismens fader, många år före sin död sjöng psalmen som avslutning på aftonbönestunden. Likaså begagnade han den varje söndagsmorgon. —

Luther behärskar psalmåret 1524 med sin vida överlägsna produktion, både kvantitativt och kvalitativt. Och man måste ju utvidga det därhän, att han behärskar hela sin mansålder och hela sitt århundrade.

Följaktligen träda de övriga ganska starkt tillbaka vid hans sida. Något av det mera betydelsefulla böra vi dock lägga märke till.

Bland de i Erfurt år 1524 tryckta psalmerna fanns också den, som vi hava i vår svenska psalmbok under n:o 144. Den trycktes under överskriften: »En sång

om lagen och tron, krafteligen bestyrkt med gudomlig skrift. Av doktor Paulus Speratus.»

Mannen i fråga hade verkat i Mähren såsom evangelisk präst och själasörjare. Anklagad för kätteri hade han blivit dömd till döden på bålet, men blev efter 12 veckors fängelse frigiven. Mähren måste han dock lämna och kom på hösten 1523 till Luther i Wittenberg, med vilken han förut brevväxlat. Sommaren 1524 antog han kallelse till Preussen av Albrekt, högmästaren för den tyska riddarorden, som hade vunnits för reformationen. I Preussen verkade Speratus sedan hela 30 år. Psalmen uppgives vara skriven under fängelsetiden.

Det går en gammal berättelse om denna psalm. Den lyder ungefär så: En dag kommer en tiggare från Preussen till Wittenberg och sjunger sången utanför Doktor Luthers dörr. Luther hör noga på. Och så ger han tiggaren en gammal Georgsdaler, det enda guldmynt han hade. »Kom fram nu», sade han, »helige Georg; Kristus är här». Så fick tiggaren sjunga psalmen om igen och berätta huru den sjöngs hemma i Preussen. — Berättelsen är saga och inte historia. Ty Luther kände till både psalmen och Speratus innan denne flyttade över till Preussen. Men så mycket sanning är det nog i sagan, att psalmen är av hjälpsökande sjungen vid många dörrar.

Även denna psalm har spelat en historisk roll vid reformationen. I Heidelberg började under en latinsk mässa i Helge-Ands-kyrkan hela folket med en mun sjunga psalmen. Då förstod kurfursten att det var tid på att lämna reformationen rum. Det furste-

husets övergång blev av stor betydelse i den evangeliska kyrkans historia. Det var en gren av det huset som längre fram blev befryndad med Vasarne genom giftermål med Gustaf II Adolfs syster Katarina, stammodern för våra tre Karlar, Karl X Gustaf, Karl XI och Karl XII.

Psalmen var, liksom Luthers: »Var man må nu väl glädja sig», ett försök att likasom i ett sammandrag återge hela frälsningsordningen i evangelisk mening. Huvudsumman är uttryckt både i början och i slutet: nåden allena.

Vår själ, av syndens börda tryckt,
tlll nåden måste falla. — —

Så står alltsammans i Guds nåd
att saliga vi bliva.

Vi böra också nämna att redan under psalmåret 1524 deltog en kvinna i den skapande sången. Det var Elisabet Cruciger, professorsfru i Wittenberg, som skrev den psalm vi ha under n:o 50:

Förlossningen är vunnen.

Det är, kan man säga, en sång som kan kallas den första Jesus-psalmen. Den beskriver själens Kristuslängtan. Och den har haft många efterföljare från Paul Gerhardt och Jakob Arrhenius in i vår tid.

Vi ha säkert alla sjungit med den länge sedan hädangångna sångerskan:

O Kriste, oss benåda,
så att i tron vi må
ljus i din sanning skåda,
liv av din kärlek få.
Till dig vårt hjärta längtar,
från världens flärd det trängtar
till din rättfärdighet.

Själva det mystiskt innerliga låg ju icke för Olaus Petri eller Åström. Därför kommer det inte riktigt fram i den svenska texten, hur sångerskan ber Kristus om att alltid törsta efter honom och få smaka i hjärtat hans ljuvlighet.

Även från plattyskan kom snart ett bidrag till sångskatten av. oförgängligt värde. Det var då en Rostockerpsalmbok år 1525 meddelade psalmen:

Allena Gud i himmelrik.

Om författaren, Nikolaus Decius, präst i Stettin, vet man ganska litet. När han hastigt avled år 1541, misstänkte man förgiftning från katolikernas sida. Samme man har skrivit:

Guds rena Lamm oskyldig.

Från Augsburg, den stora bekännelsens stad, kom år 1540 en av reformationstidens härligaste psalmer, vår Lutherska kyrkas första stora lovsång, n:o 16 i 1819:

Min själ skall lova Herran.

Betecknande nog har den under 1800-talet varit

ganska undanskjuten. Den var för stor för den små-evangeliska tid vi genomlevat.

Tidigare var det inte så. En teolog, Chemnitz, som särskilt haft stor betydelse för Sverige, berättar år 1575, vad han själv sett och hört av den fromme gamle Albrekt I av Preussen, Preussens reformator, densamme som kallade Speratus. Alltid måste, när han låg på sin sjukbädd, denna psalm efter all annan musik vara det sista stycket. Hans Furstliga Nåde sjöng då själv med i orden under stor andakt och märkbar hjärtats rörelse. Och så brukade han ur dem framdraga sköna gudliga tankar. Därför är också, säger Chemnitz, denna psalm mig synnerligen kär.

Också Gustaf II Adolf var, säger Nelle, en älskare av denna lovsång. Den blev på hans särskilda befallning sjungen, då han 1632 höll tacksägelsegudstjänsten efter sitt intåg i Augsburg.

Gripande måste det ha varit, när efter avslutandet av den Westfaliska freden den 27 oktober 1648 basunblåsarna från Moritstornet i Osnabrück med den psalmens melodi förkunnade skräcktidens slut och fredens inträde. Till samma melodi skrev också Paul Gerhardt sin tacksägelsehymn för freden:

Guds pris! Nu åter klingar
det ädla frids- och fröjdeord.
Ej mer man svärdet svingar
till strid och våld och mänskomord.
Din sorgetid är gången:
o Tyskland, sjung din glädjedag!
I samlad kör sjung sången
till strängaspelets slag.

Lyft själen upp mot höjden
och tacka Gud för frid,
för nåden och den fröjden
som vara skall till evig tid.

Så vill jag blott ytterligare nämna en psalm från den första mansåldern i vår evangeliska kyrkas liv. Vi talade om sångmästaren Walther. Han var såsom ännu ganska ung Luthers musikaliske hjälpare. Hans psalm är en sommarsång, kunde man säga. Den ansluter sig till en glättig majvisa och kärleksvisa. Och den blev en moderpsalm för en hel del av de skönaste psalmer vår kyrka äger om det eviga livets härlighet. I 1695 års psalmbok omfattade den svenska bearbetningen hela 31 verser. En sammandragen bearbetning finnes i Nya psalmer under n:o 668:

Med lust och glädje tänker
jag på den sommartid,
då Gud de sina skänker
en evig ro och frid,
då skapelsen är vorden
Guds viljas återsken
och himlen ny och jorden
från alla synder ren. —

På musikens samtida historia vågar jag mig alls icke in. Särskilt torde alla påståenden om Luthers personliga »äganderätt» till melodierna böra med försiktighet upptagas. Men även i detta hänseende är tiden en skapande tid.

I vår senaste koralbok finnas, om jag räknat rätt, 12 melodier från 1524. Även här har dock den

följande tiden starkt bidragit. Så är 124 från 1529, 24 från 1539 och 1 eller 16 från 1540. —

För framtiden blev det som skedde år 1524 och följande mansålder av utomordentlig betydelse. Från Erfurterupplagorna med deras 25 sånger utvecklade sig de olika församlingarnas psalmböcker.

Förläggarna sökte ofta överträffa varandra genom sångernas mängd. Så blev särskilt fallet under 1600- och 1700-talet. I Crügers sångbok, som under ett århundrade begagnades i Berlin och gick ut i 44 upplagor, steg nummerantalet från 250 till över 1300. Under det följande århundradet begagnades mycket den Freylinghausenska. Efter år 1704, då den innehöll 680 psalmer, ökades antalet så småningom till nära 1600. Den Lüneburgska psalmboken av år 1686 innehöll över 2000 sånger. —

Man kan säga att varje tidsålder i kyrkans historia efter reformationen på sitt sätt ger sig uttryck i psalmen. Därför får psalmhistorien en plats såsom en viktig del av kyrkohistorien.

Och varje särskild evangelisk kyrka får sin för sig egendomliga gestaltning av församlingens sång. Därför kan man ofta bättre lära känna en kyrkas art i hennes psalm än i andra yttringar av hennes andliga liv.

PRIS 90 ÖRE

Uppsala 1924. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. 24507

12-19-35

Eklund
Vid minnet av den evangeliska psalmens födelsear

1128010

JAN 1 2 1943 Robert Marshall
MAR 1 3 1943 Lutheran Seminary
Maywood

2- 8224

1128010

UNIVERSITY OF CHICAGO
36 936 566